

IRODALOMTÖRTÉNETI
KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI

SZILÁDY ÁRON

A BIZOTTSÁG ELŐADÓJA

*

HUSZADIK ÉVFOLYAM

MÁSODIK FÜZET

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA

1910

TARTALOM.

	Lap
Faludi Ferencz élete. <i>Gyárfás Tihamér</i> (Második közlemény)	129
Dante első magyar fordítóí. -- Császár Ferencz, Bálint Gyula. <i>Kaposi József</i> 142	142
Kemény Zsigmond és a történeti hűség. <i>Loósz István</i> (Második és befejező közlemény)	171
Szokoljai István. <i>Dr. Gálos Rezső</i>	188

Adattár :

B. Balassa Bálint egy pöre. <i>I.</i>	193
Velichinus István életéhez <i>Kemény Lajos.</i>	197
Néhai nemzetes Keczer Menyhárt Vr. tette felett 1683 die 8 martij <i>Gragger Róbert.</i>	207
Benkő József, gr. Széchenyi Ferencz, gr. Festetich György, Aranka György levelei gróf Teleki Sámuelhez. <i>Gulyás Károly.</i>	214
Kisfaludy Sándor két levele az insurrectióból. <i>Dr. Lamperth Géza.</i>	223
A Szemere-tár Bajza-levele. (Első közlemény.) <i>R.</i>	226
A magyar Rosseau-irodalom. <i>Dr. Rácz Lajos.</i>	243

Könyvismertetés :

1. Váradí Béla: <i>Mikszáth Kálmán. N.</i> — König György: <i>Alfred de Musset.</i> Mindkettő Budapest, 1910. Franklin. (A Kisfaludy-Társaság »Költők és Irók« című életrajzgyűjteményében)	247
2. <i>Jegyzetek a régi magyar irodalom történeléhez. Irtá Dr. Pintér Jenő. Jászberény, 1909. 15. l. Dr. Gálos Rezső.</i>	249
3. Lauvrière, E. <i>Alfred de Vigny. Sa vie et son oeuvre.</i> Paris, Armand Colin, 1909. 8-r. 378 l. Ára 4 fr. <i>Karl Lajos.</i>	250
Irodalomtörténeti repertorium. <i>Hellebrant Árpád</i>	254

Az Irodalomtörténeti Közlemények a Magyar Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottságának megbízásából és kiadásában jelenik ugyan meg, de tartalmáért egyedül a szerkesztő felelős.

Szerkesztő lakása: *Halas.*

FALUDI FERENCZ ÉLETE.

(Második közlemény.)

Faludi Ferencz ifjúsága.

(1704—1720.)

Nem volna minden tanulság és érdekesség nélküli dolog összeállítani és szemléltetve egymás mellé helyezni Faludi Ferencz azon életíróinak adatait, a kik Révainak 1786-ban megjelent első kísérelte után e kérdéssel foglalkoztak. Rögtön szemünkbe tűnnék a ríktó valóság, hogy Bacsfányi és Toldy néhány kiegészítő részletét leszámítva, nem egyebek azok, mint a Révay-féle életrajznak minden utánjárás és kritika nélkül való leközlése. A legujabb magyar irodalomtörténet pedig a réginél annyival is hibásabb, hogy még azt a néhány adatot sem használta fel, a mit az újabb kutatás napfényre hozott. Így például — hogy régibb forrást ne említsek — Hollósy Béla már 1899-ben közzétette¹ Faludi Ferencz megkeresztelésére vonatkozó anyakönyvi bejegyzést, a mely szerint bizonyos, hogy költőnket 1704. márczius 26-án keresztelték meg, tehát csak előbb születhetett, s azért a legujabb életrajzokban még mindig ott kísért a hagyományos április 1-e! Mint már föntebb említettem, a szombathelyi »Faludi Társaság« tagjai, s ezek között különösen Somogyi József és Fodor Árpád buzgólkodtak leginkább a Faludira vonatkozó adatok gyűjtésében és közlésében, az alábbiakban többször fogunk majd ezekre hivatkozni. Ezen tájékoztató kitérés után térjünk rá tulajdonképeni tárgyunkra.

A XVIII. évszáz elején az országot a Rákóczi-mozgalmak töltötték be, kuruczdaloktól hangzott vissza az ország a Kárpátoktól a Dunáig, a Tiszától az erdélyi havasokig, sőt az 1704. év elején a Dunántúl is a fölkeléshez csatlakozott. Károlyi Sándor ugyanis 5000 emberével átkelven a befagyott Dunán egy-két erősebb vár kivételével csakhamar az egész Dunántúl Rákóczié volt. Csapatai szerteszét kalandoztak és elfoglalták Pápát, Veszprémet, Siklóst, Pécsét és Körmentet is, s csak Borostyánkő és Németújvár tartotta magát erősen. Ez utóbbi várat Batthyány Ferencz gróf védte, a ki

¹ A nagykárolyi r. kath. főgimn. értesítője az 1898/99. évről. Nagykároly 1899. 10. 1.

az odamenekülő szomszédos királypárti urakat is szívesen befogadta. Így történt, hogy Faludiné és valószínűleg férje is Németújvárt keresett menedéket. Niczky Sándor kurucz ezredes ugyan Németújvárt is ostrom alá fogta és márczius hó folyamán folyton bombáztatta, de az erős vár szerencsésen ellenállott az ostromnak, míg végre ápril elején Heiszter német generális hadai Dunántúlt megszállván, Niczky az ostrommal sietve felhagyott. Itt az ostromlott várban, a harc és háború jegyében, született Faludi Ferencz, a békés szerzetes, a csöndes érzelmek és játszi idillek költője.¹

Érdekes világot vetnek e mozgalmas korszak viszonyaira azok a nevezetes okmányok, melyek a körmendi hercegi levéltárban őriztetnek, s melyek közül néhányat itt is főlemlítünk. Így megvan ott azon körmendi polgárok névsora, a kik Rákóczihoz csatlakoztak, s mint ilyen »perduelles et infideles«-eknek a javai elkoboztattak.² Megvan továbbá azon károknek az összeírása, melyeket 1704-ben úgy a kurucz mint a német hadak a Batthyány-birtokokon — Németújvár, Körmend, Szalónak, Borostyánkő, Szabadbatthyán stb. — okoztak, miért is az uradalom a királyhoz és a »Consilium Bellicum«-hoz fordul kárpótlásért.³ Meg is jött nemsokára a felelet. Lipót király, tekintettel a Batthyányak és alattvalóik hűségére, az adót három évre mindnyájuknak elengedi.⁴

A magyar történelemben oly nagy szerepet játszó régi vár 1524-en került II. Lajos király adományozásából a Batthyányak kezére, a kik ma is bírják. A fellegrvár még elég jó állapotban van; a várkápolna szép faragott oltárával, a lovagterem régi képeivel, a fegyvercsarnok és a torony, mely maga egy valószínű múzeum: megérdemlik, hogy messze földről is felkeressük azokat, csak az kár, hogy nem gondolják kellőképpen. Az alsó várban vannak a régi urasági épületek vastag, erős falaikkal. Ezeknek valamelyikében látta meg költőnk először a napvilágot, mert nem valószínű, hogy e kényelmes, jó és eléggé védett épületeket elhagyva a felső várba mentek volna fel Faludiék (a mi már az aszszonynak áldott állapotára való tekintetből sem hihető). Hogy azonban melyik volt az a ház, melyben Faludiék megszálltak? azt most sem tudjuk, s talán ezentúl sem fogjuk megtudni. Éppen azért mondjanak le a jó németújváriak azon tervükről, hogy e házak valamelyikét emléktáblával megjelöljék, ellenben az a szabad tér, mely az uradalmi épületek között van, igen alkalmas egy emlékoszlop vagy más hasonló monumentum felállítására. Ugyancsak az alsó várban van a ferenczrendiek temploma és kolostora, melyet I. Batthyány Ádám gróf alapított 1649-ben, a ki a plébánia vezetését is az említett

¹ V. ö. Somogyi József: »A kuruczok első megjelenése Vasvármegyében.« Szombathelyi Ujság. 1905. évf. 22., 23. és 24. sz.; és Vasvármegye Monografiája. 75. 221. ll.

² Lad. 2. 57. sz. 1704.

³ U. ott 58. sz.

⁴ U. ott 60. sz. 1705.

szerzetesekre bízta. Mainap is ők vezetik azt. Valószínűleg ebben a templomban keresztelték meg az ujszülött kis Ferenczet is, még pedig alkalmasint maga a gvárdián — Hidaty Sándor, ki 1702—1707-ig állott a szerzetház élén.¹

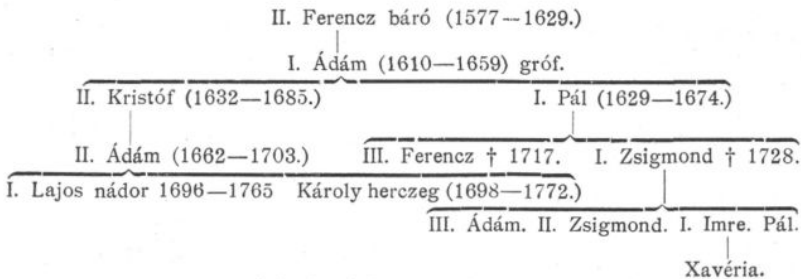
A németujvári plébánián lévő régi anyakönyvben, melynek czíme *Liber Baptisatorum ab anno 1686*, Faludi Ferencz születésére és megkeresztelésére nézve a következő adatokat találtam bejegyzve:

Infans	Parentes	Patrini	Locus	Annus	Mensis	Dies
Joan. Franciscus	Joannes Faludj Justina Radostics	Illustrissimus Comes Franciscus de Battyan cum cariss. consorti sua.	Ex Kyrment hic natus.	1704.	Martij	26.

Egy ugyancsak régi másolat is szórul-szóra ezeket mondja. Lássuk most már ezen adatokat közelebbről.

A hiteles bejegyzés szerint tehát Faludinak két keresztnéve volt: János, a melyet valószínűleg az atya neve után kapott és Ferencz, melyet pedig keresztatyja tiszteletére adtak neki. Mint tudjuk, költőnk mindig csak ez utóbbit használta.

Atyjáról és anyjáról már szólottunk, azt a jó viszonyt is felmentettük, a melyben a Faludi család földes uraivaival, a Batthyány grófokkal volt. E jó viszonynak kifolyása volt az is, hogy Batthyány Ferencz gróf, ámbár Faludi János nem az ő szolgálatában állott, a keresztszülői tisztet mégis elvállalta. Az ő ura, II. Ádám, éppen az előző évben halt el, az özvegy pedig nagyobb részben Bécsben tartózkodott, különösen az olyan zavaros időkben, a melyenek 1704 körül voltak. A Batthyány grófról is megemlékeztünk már röviden, de mivel az alábbiakban még többször is szerepel egyik-másik tagja a családnak, itt tartom helyénvalónak a családfa azon részét közölni, melyben e kornak minket is érdeklő személyei foglalnak helyet. A Batthyány-család újabb hatalmának és gazdagságának megalapítója II. Ferencz, kitől a többiek így származnak le:

¹ Ugyancsak a plébánián lévő feljegyzés szerint.

I. Ádám gróf alapította a németujvári barátok templomát és kolozstorát, itt van a család temetkezőhelye is. Itt őrzik az ő és első nejének, Formentini Katalin bárónőnek művészi arcképét.

II. Ádám dunántúli főgenerális, horvát bán, judex curiae stb. A törökök nagy ostora, Kanizsa viszszafooglalója. Neje gróf Strattman Eleonóra (1678—1741). Ezeknek szolgálatában állott Faludi János.

III. Ferencz főpohárnok, Németujvár ura, Faludi Ferencz keresztatyja. Első neje Esterházy Róza grófnő, a második Czehentner Mária Anna bárónő. Csak leánygyermekai maradtak.

I. Lajos gróf nádor, Vasvármegye örökös főispánja, kamarás, főpohárnok, v. b. t. t., az aranygyapjas rend lovagja stb. Ehhez írja Faludi ismeretes két alkalmi versét, az egyiket midőn 1751-ben nádor lett, s a másikat pedig névnapjára (vagy 1751 vagy 1764-ben).

I. Imre gróf született 1707. decz. 30-án, Faludinak iskolatársa a községi iskolában. Ennek volt leánya az a Xavéria (szül. 1751. január 26-án), kinek lakodalmát költőnk versben ünnepelte.¹

Faludi Ferencznek keresztatyja tehát, mint láttuk, Batthyány Ferencz — e néven III. — volt. De miután az anyakönyvi bejegyzés a grófné nevét nem említi, a genealogiai följegyzések pedig csak annyit mondanak, hogy a grófnak két felesége volt, de haláluk évét nem közlik: mi sem tudjuk meghatározni, hogy költőnk keresztanyja melyik volt. Azt azonban már határozottan tudjuk, hogy 1707-ben, mikor a grófi család Faludiék Klára nevű leányát tartották keresztvíz alá, az anyakönyv tanúsága szerint »Mária Anna«, vagyis Czehentner Mária Anna bárónő volt a gróf felesége.

A föntebb közölt, Faludi Ferencz megkeresztelésére vonatkozó anyakönyvi bejegyzés következő adata azt mondja, hogy: »ex Kyrment hic natus«, vagyis hogy Faludiné Körmendről jött Németujvárra s itt született Ferencz fia. E bejegyzés bővebb magyarázatra szorúl. Említettük, hogy Faludi János a sármelléki uradalomnak volt a tisztartója, s hogy valószínűleg Szabadbatthyánban lakott. Ha ez igaz, hogyan került Faludiné Körmendre? Valószínűleg úgy, hogy a teljesen védtelen síkságról a kurucz mozgalmak kitörésekor a biztosabbnak látszó Körmendre ment, annál is inkább, mert szülei és rokonai is itt laktak. Mikor aztán Körmend is veszélyben forgott, a szomszédos Németujvárba menekült. De hogy a háború és vele a zavaros idők 1704-től kezdve a Dunántúl is állandó jelleget vettek fel, Faludi János sem akarta családját a biztos veszélynek kitenni s nem vitte vissza őket Szabadbatthyánba, hanem inkább maga is Körmendre, illetőleg Németujvárra tette át állandó lakását, s innen járta be időnkint az uradalmakat. Ez így

¹ A föntebbi adatok legnagyobb részét (különösen az évszámokat) a körmendi levéltárban őrzött genealogiákból írtam ki, mert sem Nagy Iván, sem az 1896-ban Bécsben megjelent »Stammbaum« adatai nem pontosak és ellentmondók. — Batthyány Xavéria (teljes nevén Mária Terézia Xavéria Elisabetha születési adatát a németujvári anyakönyvből írtam ki.

tarthatott egész 1711-ig, a kuruczháború végeig, midőn ismét bátran visszamehettek ideiglenesen elhagyott otthonukba.¹

Ezen föltevésével azonban több fontos körülmény és adat ellenkezik. Így mindjárt a föntebb szószerint idézett anyakönyvi bejegyzés, mely határozottan azt mondja, hogy Faludiné akkor nem volt németujvári lakos, hanem Körmenről jött ide át. Továbbá Klára nevű leányuk is Németujvárt születik 1707-ben. Ugyancsak a németujvári anyakönyv tanúsága szerint 1713-ban a Faludi házaspár mint keresztszülők szerepelnek ugyanott. Végül pedig, mint láttuk, Faludi birtokai Körmenen vannak, ott vesz földeket és házat. Mindezekből tehát az következik, hogy Faludi és családja 1704-ig Körmenen lakott, s ezen évben Németujvárra költözött át s innen kezelte a fentemlített uradalmat is, s később ismét Körmenre ment vissza. Faludi Ferencz tehát Németujvárt töltötte gyermekkorát, s innen vitté atyja a kőszegi iskolába is.

Eljutottunk végre az anyakönyvi bejegyzés utolsó adatához, mely szerint Faludi Ferencz márczius hó 26-án kereszteltetett meg. Miután az egyház régi szokása szerint a megkeresztelés napját írták be az anyakönyvbe, s csak ujabban kezdték a születés napját is feljegyezni, mikor e kettő mindinkább eltért egymástól. Régebben ugyanis nem igen halogatták a keresztelést, a mint ma is még megvan e szokás többfelé is a falvakon, a hol azt mondja a nép, hogy 24 órán túl »pogányt« nem tűr a házánál. Faludi Ferencz is tehát ezek alapján márczius 26-án, vagy 25-én születhetett.

Ha már most Faludi életíróit nézzük, azt találjuk, hogy habár egymástól eltérnek és több napot is említenek Faludi születési napjául, csodálatosképpen csak márczius 26-át nem hozzák fel, miből világosan következik, hogy nem hiteles okmányok és adatok, hanem csak hallomás, vagy egyes nem jól értesült források után dolgoztak. Így Révay, Stoeger, Toldy² és egy egész sereg író, kik Toldyt követik, 1704. április 1-re teszik Faludi születését; Ferenczy-Danielik, Nagy Iván, Vutkovich³ pedig április 11-ét emlegetik. Ellenben a jezsuita Backer és Sommervogel⁴ egész helyesen márczius 25-t írnak. Ezeknek adata már csak azért is hiteles, mert rendi okmányok alapján közik adataikat, a melyek ismét a rendtagok bevallása után készülnek. Annál különösebb tehát, hogy még újabb irodalomtörténetíróink sincsenek erre figyelemmel. Megerősítik ezen

¹ V. ö. Vasvármegye monografiája. 221—230 ll. A Károlyi család oklevéltárának különösen V. k.

² Révay: F. F. költeményes maradványai. Győr 1786. és a Nemes Ember. Pozsony 1787. az előszóban; így Bacányi is; Stoeger: Scriptorum Provinciae Austr. S. J. Bécs 1856. 77. l.; Toldy sokhelyt, különösen: Összeüjtött munkái III. k. 144. l. A többit itt elsorolni a tér szűke miatt sem lehetséges.

³ Ferenczy-Danielik: Magyar írók. Pest 1856. 131. l.; Nagy Iván: M. O. családai. Pest 1858. IV. 111. l.; Vutkovich: Magyar írók albuma. Pozsony 1873. 22. l.

⁴ Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Liège 1861. VI. 138. l. és Bruxelles-Paris 1891. III. k. 537. l.

adat hitelességét Paintner Mihálynak, a volt jezsuitának és a későbbi nagyprépostnak, kéziratai is, melyeket a pannonhalmi apátsági könyvtárban őriznek. Ezen nagy folió kötetben a többi között egy igen érdekes névjegyzéket találunk, melyben az osztrák provincia jezsuitáinak életrajzi adatai vannak röviden összefoglalva: »Catalogus Provinciae Austriae S. J. pro anno MDCCLXVII« cím alatt. Ebben — 329. lapon 5. sz. — a pozsonyi ház tagjai között Faludiról igen értékes adatokat közöl, többi között születési napjául márczius 25-ét említi. Paintner ez adatokat minden valószínűség szerint a rend irattárából szerezte meg, habár saját bevallása szerint ő szolgáltatta az adatokat Révaynak is Faludi életéhez, ott pedig április 1-ét találunk. Ezen látszólagos ellentmondást úgy fejthetjük meg, hogy midőn Paintner Révaynak az adatokat megküldte, ő is csak bizonytalan, innen-onnan összeszedett dolgokat küldött, s ezen hiteles adatokat csak később sikerült megszereznie. Ő maga is még azon kéziratában, mely szintén Pannonhalmán van, s amelyben a jezsuita írók életét írja meg,¹ 1704. április 1-re teszi Faludi születését.

Ezek után tehát kimondhatjuk, hogy rendi okmányok alapján bizonyos, hogy Faludi Ferencz Németujvárt 1704. év márczius 25-én született, a mely nap ezen évben husvét harmadnapjára esett.

De nemcsak a születési napra, hanem magára a helyre nézve is eltérnek régi íróink. Horányi, Stoeger, Bacher-Sommervogel műveikben Kőszeget jelölik meg Faludi születési helyéül. Már Toldy is igen helyesen mutatott reá e tévedés forrására, ugyanis az említett írók latinul írván, összetévesztették Kőszeg (Güns, Ginsium) és Németujvár (Güssing) rokonhangzású neveit.²

Faludi gyermekkor. Faludi gyermekkoráról sokat nem mondhatunk, úgy nőtt fel ő is, mint más gyermek, szülőinek gondos ápolása, szeretetteljes nevelése mellett. Ájtatos és buzgó anyja bizonyára már korán lelkébe ültette az igaz és mély vallásosság magvait, melyek később oly szép gyümölcsöket termettek. Mikor annyira megerősödött, a többi gyermekekkel ő is a plébániai iskolába került, s ott a többivel együtt megtanult írni, olvasni. Hogy alapos oktatásban részesült, azt onnan következtethetjük, mert mikor a latin iskolába ment, nem az egészen kezdők — minores parvistae — hanem a haladók — maiores parvistae — közé sorozták.

Gyermekkorának évei éppen a kuruc harcok idejére estek. Mig atyja, földesuraival együtt, buzgó királpárti volt, rokonai, a Radosticsok, Rákóczi seregében szolgáltak. Ezen ellentétes benyomások hatása alatt fejlődött ki benne az az erős hazafias érzés, mely őt élete végéig kísérte.

Faludi Kőszegen. Eljött végre az az idő, hogy szülei a kis Ferenczet latin iskolába vigyék. Bizonyára érett megfontolás után

¹ »Bibliotheca Scriptorum Soc. Jesu prov. Aust.« címmel, 179. l.

² Toldy i. m. III. k. 144. l. Horányi: Memoria Hungarorum. Bécs 1775. 661. l.

és a körülményeknek számbavételével határozta el magát az öreg Faludi arra, hogy fiát Kőszegre, a jezsuiták iskolájába vigye. Ez elhatározásban bizonyára nagy szerepet játszottak azok a rokoni kötelékek, melyek a Faludi családot Kőszeghez fűzték.¹ Említettük már, hogy a Radostics család Kőszegen lakott, s Faludiné is később mint özvegy itt vonta meg magát öreg korára. A mit Toldy Ferenc Kőszeg ellen felhoz, már azért sem állhatja meg helyét, mert a mindennapi tapasztalás bizonyítja, nem mindig a közelség dönt a szülőknél abban a tekintetben, hogy hová adják gyermekeiket iskolába.² Különben is történeti tények ellen az okoskodás mitsem bizonyít. Azt pedig okmányok igazolják, hogy Faludi Ferenc az 1715—1718. években a kőszegi jezsuiták iskolájába járt.

Ugyanis a kőszegi gymnasium levéltárában ma is megvan az a régi könyv, melybe a jezsuiták évről-évre a tanárok és tanulók neveit bejegyezték.³ Ebben a könyvben Faludi Ferencz neve 1715-ben szerepel először mint »maior parvista«-é.

A kőszegi gimnázium megalapításának érdeme a lelkes Széchenyi György kalocsai érsek és győri püspök nevéhez fűződik. Ő volt az, a ki a katolikusok régi szép templomát és a plébániát a protestánsoktól visszaszerezte, s annak vezetésére 1675-ben két jezsuitát küldött oda; majd gazdag adományaival lehetővé teszi az iskola és kollégium fölépítését. 1677-ben nyílt meg a latin iskola egyelőre csak az alsó három osztállyal, 1691/92-ben pedig a két felső osztály is létesült, úgy hogy ezen évben a gymnasium teljessé lett. Mindjárt kezdetben sokféle csapás sújtotta az ifjú iskolát. Thököly emberei elveszik a templomot, a jezsuitákat pedig elűzik, egyidőre tehát az iskola is megszűnt. 1700. január 30-án leég a templom, kollégium, iskola, természetes, hogy a tanítás is szünetel. Alighogy elkészül és felépül az új iskola a kurucz korszakban ismét nagy megpróbáltatásokon megy keresztül. A város majd a kurucok, majd a németek kezébe kerül, míg végre 1710-ben béri Balogh Ádám felgyújtatván boszúból a várost, az iskola ismét leég, s így 1711-ben nincs előadás, a következő néhány év alatt pedig csak összevont osztályokban szorong a tanulni vágyó ifjúság. Végre 1715-ben, midőn Faludi odakerül, ismét a rendes kerékvágásban halad az oktatás.⁴

¹ Kőszegen nem lévén a jezsuitáknak internatusa, valószínűleg valamelyik rokon vagy ismerős családnál helyezték el a gyermeket.

² Toldy i. m. 144. l.

³ »Nomina Praefectorum, Professorum et Discipulorum Archiepiscopalis Gymnassi S. I. Ginsii ab anno 1689, quo Domus haec a statu Residentiae ad Collegialem transiit sub primo Rectore R. P. Emerico Szikszay« címmel, negyedré, bőrkötésben.

⁴ Lásd bővebben: Pacher Donát: A kőszegi gymnasium története. Megjelent u. ezen intézet 1894/5. Értesítőjében. Chernel: Kőszeg jelene és multja. I. 69.

Mikor 1714. év őszén, november első napjaiban,¹ az öreg Faludi kis fiát beiratni vitte, az intézet igazgatója (praefectus studiorum) és egyszersmind a collegium főnöke (rector) P. Szunyogh Ferencz volt, a ki már a mult évben is az intézet élén állott s egész 1718-ig maradt ott. Mint igazgató, nem tanított, az ő tiszte volt a tanulókat felvenni, beírni, az egész tanítást ellenőrizni, felügyelni és a házat vezetni. Mellette még három tanár tanított: P. Kopper Domonkos volt a retorikai és poetikai osztály vezetője, M. Streitt Károly tanította a szyntaxistákat, és grammatistákat s végül M. Kazy Ferencz volt a principisták és parvisták tanítója. Ebből látszik, hogy egy tanár két osztályt vezetett, s miután a tanulók száma igen nagy volt, megtörtént, hogy egy tanárnak 150—200 tanulója is volt. Hozzá még az első osztály két szakaszra oszlott, a kezdőkre és haladókra (minores és maiores parvistae). Faludit az igazgató valószínűleg az előlegesen megejtett felvételi vizsgálat alapján a maiores-ek közé sorozta, anélkül, hogy a kezdő osztályt kijárta volna, legalább is Kőszegen nem, mert neve az előző év tanulóinak sorában nem szerepel.

Faludi 84 társával együtt a fiatal Kazy Ferencz — akkor még csak magister (fel nem szentelt jezsuita) — vezetése alatt kezdte meg gymnasiumi tanulmányait. Ha számba vesszük, hogy körülbelül ugyanennyi növendék volt a kezdő és ugyancsak ennyi a principisták osztályában, elgondolhatjuk, mily nehéz feladat várt az ifjú tanárra! De ott voltak mellette a censorok, praetorok és decuriok, vagyis a jobb tanulókból álló kis csapat, kik neki a leczkék begyakorlásában és kikérdezésében segédkeztek és különösen ott volt mellette a legjobb segédeszköz, mit valaha tanár kezébe adtak a »Ratio Studiorum«, a maga pontosan megszabott tanmenetével és összes célravezető paedagogiai eszközeivel. Kevés könyv, sok gyakorlat: ez volt a jezsuita iskola jelszava. És bizonyos, hogy célját el is érte, mert a grammatikai osztályokban a nyelvtant úgy megtanulták, hogy arra biztosan lehetővé építeni. Alvarus latin nyelvtanát, mely a fokozatos olvasmányokat is magában foglalta, három, illetőleg négy évig használta a tanuló, de nemcsak Kőszegen, hanem az egész országban. Egyöntetű volt a tanítás minden jezsuita iskolában, úgy hogy az intézetváltoztatás sem a tanárra, sem a tanulóra nézve nem járt nehézséggel. Csakis így érthetjük meg azt, hogy az a folytonos tanárváltozás, melyet az összes intézeteknél iapasztalunk, nem volt káros és hátrányos a tanításra nézve.

Így Kőszegen is a következő 1715—16. esztendőben már egészen más tanárokat találunk, csak az igazgató marad meg. Az előbbieket helyét P. Pacher József, M. Dobner István és M. Kelecsényi László foglalják el. Ez utóbbi volt Faludinak, mint prin-

¹ Ezen korszakban a tanév novemberben kezdődött és augusztusban végződött.

cipistának tanára,¹ ennek útmutatása mellett ismerkedik meg folytatólag Ciceroval, Ovidiusszal, a görög alaktannal.

Az 1716—17. évben ismét új tanárok kerülnek Kőszegre, ú. m. P. Dubruel Ignác, M. Zichi László és M. Boida András, a kik közül Zichi László volt a grammatista osztály vezetője, s így Faludinak is tanára, ugyancsak ő volt az ifjusági hitszónok és az énekkar vezetője. A tanulók névsorában Faludi Ferencz neve mellé S. J. betűket jegyzett egy későbbi kéz, nem lehet tehát kétségünk az iránt, hogy csakugyan a mi Faludi Ferenczünk volt a kőszegi iskola növendéke. Hasonlóképpen egyik iskolatársának Szegedi Mihálynak neve mellett is ott találjuk a jelzett betűket, a ki később szintén jezsuita lett.

Ezen évből származnak azok a fegyelmi szabályok, melyeket a városi levéltár őrzött meg,² s melyekből következtetést vonhatunk a visszaélésekre is, a melyek ellen azok hozattak. Ugyanis ezen szabályok kimondják, hogy a ki valamelyik polgár kertjében, szőlőjében kárt tesz, vagy gyümölcsöt lop, vagy ha az éjjeli órákban az utcán kóborol, korcsmákat látogat, rossz társaságokba keveredik, a gimnáziumból kizáratik. E szigorú intézkedésekre azért volt szükség, mert sok panaszt emeltek a városi polgárok a diákok kihágásai ellen.

1717—18-ban új igazgatót is kapnak P. Szamaróczy Pál személyében. A tanárok is mind újak: M. Novoszelich József, P. Turnischai Ferencz és M. Pausz András. Ezen évben fejezte be Faludi a grammatika tanulását, olvasták Catullus, Tibullus, Propertius és Vergiliust, a görögből pedig már Aranyszájú sz. Jánost, Aesopust. Tanára Turnischai Ferencz volt. A sintaxista osztálynak ez évben 68 növendéke volt, köztük Faludi s a mint már említettük, Batthyány Imre gróf is.

A felsorolt latin-görög olvasmányokon kívül nagy gondot fordítottak a vallás — katekizmus, biblia — tanítására is. E célú szolgálták a különféle vallásos társulatok (congregatiók), melyekről még alább is szólunk. Melléktárgyak gyanánt tanították a számtant, földrajtot.

Nagy szerepet játszottak végül a jezsuiták iskolai nevelésében a declamatiók, akadémiák és színjátékok. Ismeretes különben ezeknek mindenki előtt pedagógiai fontosságuk, sőt az utóbbiak nálunk irodalomtörténeti szempontból is különösen érdekesek. Kőszegen sem hanyagolták el ezt a fontos nevelési eszközt. Történeti följegyzésekből tudjuk, hogy a kőszegi jezsuita-kollégium felépítésénél színházról is gondoskodnak, de már ennek felépülése

¹ A jezsuitáknak hivatalos névkönyve a »Catalogus Personarum et Officiorum Provinciae Austriae S. J.«, melyet a XVIII. sz. elejétől (1716.) nyomtatásban bírnak, Kelecsényi helyett M. Fehér Györgyöt említi, de én a helyi bejegyzést hitelesebbnek tartom s azért azt követtem, lehet azonban, hogy évközben történt a változás.

² A városi jegyzőkönyvben 1717. november 17-iki dátummal.

előtt, 1680-ban is, játszanak nyilvánosan a diákok. Nem akarom itt a kőszegi iskolai dráma történetét előadni, ámbár nem volna fölösleges munka, hanem csak inkább azon évek adataira szoritkozom, a midőn Faludi is ezen iskola növendékei közé tartozott, s a midőn valószínűleg egyikben-másikban ő maga is szerepelt. A kőszegi plébánia irattárában ma is megvan az a könyv, melybe a jezsuiták intézetük történetét évről évre főbb vonásaiban bejegyezték.¹ Ebből írtam ki a következő adatokat.

1715-ben a személyi változások elsorolása után megemlíti a ház »historiographusa« (a mint nevezni szokták), hogy védőszentjeik — sz. Ignác, sz. Jakab — ünnepeit ez évben is nagy fényvel ülték meg. Majd elmondja, hogy a két felső osztályban 50 növendék volt, köztük 12 főnemes és 14 nemes származású, a két középső osztályban 73 volt a tanulók száma, köztük 23 gróf és nemes; végre a két legalsó osztályban 150-en voltak, s ezek között is több nemes származású. Elmondja, hogy a tanulók közül hárman a ferenczrendiek közé, ketten az Ágoston-rendbe léptek. Majd főlemlíti, hogy ezen évben többször »in scaenam prodijt iuventus . . . et praeter consuetas declamationes etiam exhibitum est publicum Drama, et in eo Ginsium contra Solimanum fortiter defensum.« A mely szavakból világosan kiténik, hogy az év folyamán több előadás is volt, de csak ezt az egyet említi föl, mint legnevezetesebbet. A darabot, mely Kőszeg védelmét és Jurisich vitézségét magasztalta, s melyet a retorikai osztály adott elő, valószínűleg az osztály tanára, Kopper Domokos vagy Kazy Ferencz a jeles történetíró írta. Kár, hogy a szűkszavú feljegyzés a darab szerzőjét és előadási nyelvét sem említi. Az előadás a tanév végén volt — a záróünnepség alkalmával — s utána a jutalmak kiosztása következett. De az alsóbb osztályok növendékei is fölléptek, valószínűleg kisebb darabokban, de hogy mi volt ez, azt a »historia« nem említi.

1716-ban majdnem 400 növendéke volt az intézetnek, ezek közt két gróf és sok nemes ifjú, közülök négyen lettek szerzetesek. Itt tesz említést a krónikás a kőszegi gymnasiumban működő kongregációkról, illet kettőt nevez meg, az egyik a Szeplőtelenül Fogantatott Szűzről neveztetett (congregatio sub titulo Virginis Immaculatae), a másik pedig Jézus kinszenvedésének és halálának (Congr. Agoniae) tiszteletére alakult. A színelőadásokról csak annyit mond forrásunk, hogy ezen évben megtartattak a szokásos módon.

1717-ben, Temesvár és Belgrád visszafoglalásának emlékére, a kőszegi gymnasium is nagy örömmünnepet ült, hálaadó istentiszteletet tartottak a templomban, meghallgatták az ünnepi beszédet,

¹ »Historia Domus Ginsiensis seu Keuszeög.« Nagy folió kötet, 1715., 1716., 1717. éveknél. Ezeket az adatokat ismertettem már a »Comœdia Erdély siralmas állapotjáról« cz. művemben. Gyoma 1909. 41. l.

melynek »structura«-ja — mint a följegyzés mondja — ez a chronostikon volt (1717):

Da SerVla aqVILae LoCVM!

Ugyancsak a kongregációk is ez évben — valószínűleg december 8-án — kitettek magukért. Az ünnepre meghívták a helyi és vidéki előkelőségeket is. Ott voltak a többi között gróf Nádasdy Tamás koronaőr, gróf Esterházy László aranykulcsos lovag s mások. A fényes és nagy körmenetben maga Nádasdy ment elől fáklyával kezében. Január havában a retorikai osztály P. Dubruell vezetése alatt egy színdarabot — nevét nem ismerjük — adott elő, melyen a várparancsnok és 12 tiszt is megjelent. Szent Jakab napján (július 11-én) pedig a syntaxisták és grammatisták léptek fel, M. Zichi László tanítványai, köztük bizonyára Faludi is, és valószínűleg a nagy közönségre való tekintettel a szabadban adták elő darabjukat, de az eső megzavarta az előadást, úgy hogy közkívánatra azt szent Ignác napján (július 31-én) kellett megismételni. 1718-ból nincs semmi följegyzés.

Azt hiszem, nem kell külön hangsúlyoznom, hogy ezen iskolai színelőadások, valamint a kongregációi ünnepek maradandó hatást gyakoroltak az ifjú Faludi Telkére, s hogy ama vallásos szellem, melyet még szülőitől örökölt, itt a jezsuiták vezetése alatt még inkább megerősödött benne. Kétségtelen az is, hogy Kőszegnek szép vidéke, a melyet bizonyára sokszor bejárt, a városnak régi emlékei, melyeket annyiszor látott, szintén nem voltak hatástalanok reá nézve. Az annyi vihart látott ódon vár, a sajátóságosan, kiugró sarokkal épített régi házak, Szent-Jakab temploma, s abban a Jurisich-emlék, valamint Széchy Máriának, a »Murányi Vénus«-nak, akkor még le nem taposott epitaphiuma: mind olyan dolgok, melyek bizonyára felejthetlen nyomokat hagytak nála hátra. Magyarország tekintetében is ezen időben Kőszeg másként állott, mint az újabb és a régiebb időkben. Vas, Zala, Veszprém magyar ifjúságának színe-java a kőszegi iskolába özönlött, s ha a tannyelv latin volt is, a szellem egészen magyar. És Faludi, a ki magyar nemesnek született, a kinek bölcsőjénél magyar dal hangzott, a latin iskolában sem felejthette el az édes hazai nyelvet, sőt inkább itt szerette meg azt annyira, hogy hosszú külföldi vándorútjaiban is ez nyújtott neki szórakozást és vigasztalást!

Faludi Sopronban. Faludinak összes életírói, s ezek között a rendi források után dolgozó Paintner, Stoeger és Sommervogel is, mind megegyeznek abban, hogy Faludi a soproni iskolából lépett be a jezsuita szerzetbe. Kétségtelen tehát, hogy legalább is az utolsó gymnasiumi tanfolyamot — a rhetoricát — ott végezte. És éppen ezen adathból következtették ugyancsak összes életírói — habár mint láttuk tévesen — hogy az egész latin iskolát ott járta végig.

Annyi bizonyos, hogy a kőszegi gymnasiumi anyakönyvben neve 1719-ben már nincs benn. Az a kérdés már most, hogy miért hagyta oda Faludi Kőszeget s miért ment Sopronba? Biztos adatok híján csak találgatásokra vagyunk utalva.

Eleinte azt gondoltam, hogy, mivel 1719-ben a kőszegi diákok száma igen megcsappant — a 68 syntaxistából csak 32 poéta maradt, — talán a pestis, vagy esetleg valamely helyi járvány miatt ment el Faludi is Kőszegről. De ez a föltevés már csak azért sem fogadható el, mert a pestis inkább csak az 1719. év nyarán dühöngött, meg azután az országos veszedelem volt, az elől nem lehetett elfutni. Sokkal valószínűbbnek látszik nekem az a föltevés, hogy Faludi azért ment Sopronba, mert az ott lévő nemesi konviktusba felvették. Miután azonban ezen föltevésemet adatok hiányában igazolni nem tudom, az iskolaváltoztatás okát is nyílt kérdésnek kell hagynom.

A soproni jezsuita-kollegiumnak, gymnasiumnak és konviktusnak a nemeslelkű Draskovich György (1635—50) győri püspök, II. Ferdinánd király támogatása mellett 1636-ban vetette meg alapját, eleinte azonban csak a külsővárosban tengődött; de mikor 1674-ben a már említett Széchenyi György érsek megszerzi számukra a belvárosi szent György-templomot és a mellette lévő házakat, ide költöznek, s lassankint a szükséges épületeket fel-emelik, úgy hogy 1688-ban már a konviktus épülete is készen állott. A konviktus létesítését leginkább Lippai György esztergomi érsek adománya tette lehetővé (1661), a ki annak alapítólevelét a király által is megerősíttette. Ez alapszabályokban kimondotta, hogy az alapítványok elsősorban dunántúli szegény, nemes származású ifjaknak adandók. Később másoknak adományából az alapítványi helyek — eredetileg 15 — megszorodtak s nagyon valószínű, hogy fizetéses helyek is voltak az intézetben.¹ A gymnasium igen népes volt, a tanulók száma 4—500 között változott.

Nagyon valószínű, hogy Faludi Ferencz a poetikai osztályt is Sopronban végezte 1719-ben. Biztosan ezt azért nem állíthatjuk, mert a névkönyvek ebből az időből a gymnasiumi levéltárban hiányoznak, a városi levéltárban levő néhány névsor pedig más évekről szól. Ezen osztályban Ciceronak szónoklattani műveit, Caesar, Sallustius, Livius történeti munkáit, továbbá Vergilius és Horatius költeményeit olvasták; a görögből Isokratest és Szent-Bazilt tanulmányozták és a retorika szabályait gyakorolták.

Ha a poétai osztályra nézve kétségeink vannak is, de már a retorikait illetőleg semmiképpen sem lehetnek, mert habár — mint említettük — a névkönyvek az intézetből ezen évből sincsenek meg, de igenis az életírók egybehangzó tanuságán kívül minden

¹ Mindezekre nézve I. bővebben Horváth Kristóf cikkelyét a soproni főgimnázium 1895. és 96. évi »Értesítőiben.«

kétséget eloszlatnak a jezsuitáknak évről-évre kiadni szokott hivatalos »Catalogusai«. Ezekben ugyanis (úgy az 1721. mint az 1722. évről szólóban) midőn a wieni bevezető tanfolyam (novitiatus) növendékeit sorolják föl, Faludi Ferencz neve mellett — úgy mint a többié mellett is — megjegyzik, hogy hol s mi volt azelőtt a növendék s honnan vették föl? Az ő reá vonatkozó adat így szól: »Fr. Faludi Sopron. Rhet.«, tehát Sopronból vették föl, a hol a retorikai osztályt végezte.

1719—20-ban a soproni iskolának igazgatója P. Martin Jakab volt, a retorikai osztály vezetője pedig Wendlér Mátyás magister. Sopronban minden osztálynak külön tanára volt, összesen tehát (az igazgatón kívül) hatan voltak. Ezen osztályban különösen az ékesen szólás szabályaival foglalkoztak Cicero és Aristoteles nyomán. Sopron sokkal inkább volt német város mint Kőszeg, föltehetjük tehát, hogy Faludi a német nyelvet, a melyet már gyermekkorában beszélt, hiszen olyan vidéken született és nevelkedett, hol mind a két nyelv használatos volt, itt még jobban magáévá tehette.

Egészen jogosan feltehetjük azt is, hogy az egész gymnasiumi tanfolyamon át szorgalmas és jóviseletű tanuló volt, habár erre nézve is hiányoznak adataink, de abból, hogy jezsuitának készült s a retorikai osztály elvégzése után fel is vették a szerzetbe: teljes joggal következtethetjük, mert a jezsuiták mindig jól megválogatták embereiket. Midőn tehát az 1720. év őszén szive vonzalmát követve, szülői beleegyezésével, a jezsuita szerzetbe lépett, új élet tárult fel előtte, megkezdte azt a pályát, melyen oly sok éven át s oly eredményesen működött. Ezzel egyszersmind egy új fejezet kezdődik életének történetében is.

GYÁRFÁS TIHAMÉR.